

Милен МИТЕВ

ВТУ „Св. св Кирил и Методий“, Велико Търново, България
az_buki@abv.bg

ДЕЕПРИЧАСТИЕТО В БЪЛГАРИСТИЧНАТА ЕЗИКОВЕДСКА ЛИТЕРАТУРА ОТ ВТОРАТА ТРЕТИНА НА 20. ВЕК

Milen MITEV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
az_buki@abv.bg

VERBAL ADVERBS IN BULGARIAN LINGUISTIC LITERATURE AT THE END OF THE 20TH CENTURY

Verbal adverbs have been present in the literary grammar works since the very appearance of such works. However, the special studies of this category are few and brief and a complete examination of the use of verbal adverbs in the language, including in modern Bulgarian grammars, is virtually absent. Under consideration are both monographic and systematic works, as well as practical tools for everyday use and we aim to provide a critical and objective assessment from the standpoint of the introduced concept. We present the various opinions in a comprehensive manner with various quotations, which should make the picture as objective as possible, regardless of our position. In some cases we will take the liberty to model and schematize some concepts, which will provide better opportunities for comparing them with other content-related or opposing ideas.

Keywords: *grammar, verbal adverb, participle, adverb, particle, verbal action*

Настоящият материал представлява продължение на проследяването на представянето/отричането на деепричастието и неговата употреба в българистичната езиковедска литература. Цялостното изследване по темата обхваща периода от началото на 19-ти век (когато откриваме първите подадени в научно издание сведения за тази граматическа категория) до наши дни. До момента на този въпрос е отделил две страници Христо Първев в своя „Очерк по история на българската граматика“. Честотата на употребата на деепричастия през втората половина на 20-ти и началото на 21-ви век постепенно нараства, а кръгът на неговата семантична натовареност в изказването значително се разширява.

През втората третина на 20-ти век академичните теоретици на българския език продължават „по традиция“ да са консервативни по отношение на употребата на деепричастия и в различна степен препоръчват те да бъдат избягвани. Силно контрастира с приетото от мнозинството наши граматичници през този период мнението на Д. Цветков за допустимата честотност на деепричастията в българския книжовен език. В своя наръчник с препоръки за правилното построяване на книжовната („образцовата“) българска реч той категорично

препоръчва употребата на деепричастия *винаги*, когато е нужно да се покаже подчинено глаголно действие, поясняващо изразеното със сказуемото в изречението действие [31: 53]. Категорично не е съгласен с натрапването на тенденцията в българския книжовен език деепричастната форма или конструкция по възможност да се трансформира в съкратено приставно изречение. Макар да отбелязва лекотата, с която по чисто синтактични причини това е възможно, за него това не е достатъчна причина за прокарване и налагане на по-дългия и сложен начин за изразяване в ущърб на стегнатия и точен изказ, постиган чрез употребата на деепричастната форма или конструкция.

Малка по обем, но много информативна е отпечатаната в Белград през 1937 г. българска граматика на д-р Никола Миркович [18]. Особено интересно за нас е мястото, където Миркович разглежда деепричастието: в системата на глаголните форми. Неличните глаголни форми (а такива за него са само деятелното причастие, деепричастието и съкратеният инфинитив) са поставени непосредствено след аориста на глагола. Можем да предположим – тъй като д-р Миркович не обяснява причините за такова структуриране на подредбата на граматичните категории – че според него образуването на нефинитните глаголни форми е свързано именно с аористната основа.

Струва ни се показателно, че един граматик, който не е от български произход и живее извън България (но е много добре запознат със славянските езици и тяхната история, както личи от подаването на материала чрез многобройни съпоставки), не поставя под съмнение – за разлика от много от българските си колеги – изконно българския произход на деепричастието и неговото безспорно отредено и утвърдено през вековете място в книжовния ни език.

А в българските граматични пособия смесването на деепричастието с останалите причастни форми продължава. В учебната граматика на И. Дорев и И. Унджиев то е въведено в посветената на причастието глава като негова разновидност, аналогична на миналото деятелно и на страдателното причастия. Сегашното деятелно причастие изобщо не присъства в тяхната публикация [12: 6]. Авторите признават за книжовни само две форми: завършващата на *-йки* и „произлязлата от деепричастието форма на *-ишом*“ [пак там, стр. 10]. Не откриваме нищо интересно относно произхода [пак там, стр. 8] или употребата на интересуващата ни граматична категория (доколкото вече не е новост препоръката да се избягва нейната употреба – и отново без каквито и да било обяснения, аргументи или коментар). Що се отнася до строго граматичното описание на обекта – забелязват се явна неоформеност и противоречивост на подадената информация. От една страна деепричастната форма е поставена наред с изменяемите глаголни форми, каквито са всички видове причастия. Освен това на стр. 66 намираме класификация на частите на речта според признака изменяемост/неизменяемост, като се изброяват неизменяемите. Тук деепричастието липсва. От друга страна обаче се съобщава накратко, че „за разлика от другите думи, които разгледахме, то не се мени по род“ и че „лицето му е неопределено“ [пак там, стр. 8]. Подобна накъсаност и разхвърляност на да-

ните е характерна въобще за цялата структура на тази граматична разработка със заявена практическа насоченост.

Коренно различни са отношението към деепричастието и качеството на посветените му редове в отпечатания през същата година труд на П. Калканджиев. Авторът опонира на Балан относно разпространението на деепричастията, като застъпва традиционното схващане за тяхното възприемане в книжовния ни език направо от западните говори, където те „се държат най-живо“. Не отрича обаче наличието им и в източните диалекти, както следва от самото цитирано определение. Съгласен е с определянето им като глаголни наречия и – за разлика от ограничаващите се до споменаването на тяхното съществуване свои предшественици и съвременници – обосновава наличието и функционирането на деепричастията в българския език подробно и систематично. Тук използва както морфологичните особености на деепричастната форма (като например нейната неизменяемост), така и нейната синтактична служба на обстоятелствено пояснение към сказуемото; едновременността на изразеното чрез нея действие с това на сказуемото; значението ѝ на подчинено изречение за начин на извършване на действието; произхода ѝ от глагол и добре запазената глаголност в нейното значение.

За равностойни първоначални типове, дали гласък за образуването на деепричастия от почти всички глаголи, П. Калканджиев признава както единствено приетите за книжовни днес облици на *-айки* и *-ейки*, така и тези на *-щец*, както и причисляваните днес към наречията деепричастни облици на *-ешком*, *-ишком*, *-ишката* [14: 149].

Учудващото тук е, че авторът, следвайки традиционното смесване на част от деепричастните форми с наречните, го прави в обратна посока – в ущърб на наречията! За него такива безспорни наречия като „*здравата*“ („*хвани го здравата*“), „*славната*“ (*наби го славната*), „*силната*“ („*хайде сега силната*“) представляват „членувани прилагателни имена“ – със значение обаче на деепричастно пояснение [пак там, стр. 150] – поради което разглежда тези и подобни примери при обясненията за употребата на деепричастни форми и изрази.

Грамматиката на Ст. Младенов и Ст. Попвасилев [19] само преповтаря мнението на Ал. Теодоров-Балан относно книжовната деепричастна форма. Според нея трансформираният от старобългарското сегашно действително причастие *gerundium* притежава форми на *-ще/ц/*, *-щи/ц/*, *-щем*, *-ици* и *-ки*, по-късно изместени от „характерната за македонските говори“ форма на *-йки*.

Нищо съществено не ни съобщава за деепричастието и „Българска граматика“ на Н. Костов от същата година [16]. В нея по същество се повтаря в съкратен вид казаното в предходния абзац. За разлика от по-горе изброените учени обаче Костов смята, че деепричастието не е много разпространено и вече отмира, тъй като „...в българския език се предпочитат определени глаголни форми“ [16: 135], и се използва най-често при преводи от чужди езици – и то само „за предаване на съответните глаголни образувания“ [пак там].

Свидетели сме на факта, че Н. Костов и всички, споделящи това мнение, не са прави.

Без да се включва с пряко изявление в този спор, своя граматичен коментар за деепричастието дава и Д. Попов. У него обаче данните са подадени с положителна нагласа и са доста подробни. Попов потвърждава народния му произход, след което ни учудва със следното непоследователно и неаргументирано с нищо становище: неясно защо на фона на посочените форми на *-ци*, *-щем* и *-щиц* в говорите и вместо представените като общобългарски според него облици на *-еещи*, *-аещи/-яещи* като единствена книжовна форма на *gerundium*-а в крайна сметка се посочва тази на *-айки/-ейки* от западните говори [20: 105]. За съжаление изложението е разпокъсано и непоследователно – в примерите се подават граматични форми, които изобщо не са споменати в теоретичната част. Тя от своя страна не е подкрепена с достатъчно и разнообразни примери. Така например за илюстриране на „причастното приглаголие за начин“ успоредно с деепричастната форма на *-айки/-ейки* са подадени и облици, завършващи както на *-шком*, така и на *-шката*, които не са сред изброените преди това от него; при правописните бележки пък е включена само формата на *-шком*. И двете обаче влизат в разсъжденията за произхода на граматичната категория – според падежа, от който са получени отделните форми (като тази на *-шком* напр.), и според глагола, от който са производни (като тези на *-ейки* и *-шката*). Тези структурни недостатъци значително снижават качеството на материала и затрудняват усвояването му.

В своята „Основна българска граматика“ от 1944 г. Л. Андрейчин [1] в общи черти преповтаря утвърдените вече постановки за морфологичната същност и начина за образуване на деепричастието. Потвърждава и факта за съществуването (макар и вече в миналото) на разнообразие от форми за изразяването му – като тази на *-щец* например, която се е използвала в книжовната ни реч и е била изоставена заради по-удобната и единствено призната в съвременните граматика форма от югозападните говори [9: 46].

Освен тези общоизвестни факти обаче Андрейчин споменава и за наличието на сложни форми, представящи минало деепричастие: тези от типа „*бидейки ходил*“, „*бидейки извършил*“ [1: 258; срв. 7: 278]; и за възможното изразяване чрез деепричастието на предходно спрямо това на глагола-сказуемо действие [7: 277; срв. 8: 337]. За съжаление ограничава се само с отбелязването на тези моменти без какъвто и да било анализ.

„Основна българска граматика“ обогатява и твърде оскъдните до този момент синтактични бележки относно особеностите в употребата на деепричастната форма. Авторът подчертава например, че деепричастията могат да се свързват с всички преки и непреки допълнения, включително обстоятелствени, с които биха могли да се съчетаят глаголите, от които са производни [стр. 364]. Отбелязва също така и необходимостта от правописно обособяване на изразените с деепричастие обстоятелства, което е продиктувано от значението им [стр. 365, 383].

Като цяло гледната точка на Андрейчин по отношение на толкова проблематичния за немалко наши граматични *gerundium* се отличава с изключителен обективизъм в наблюденията и разсъжденията, който го предпазва от толкова често срещаните крайности при обсъждането на тази граматична категория. Както самият той определя своята позиция, „...трябва да се предпазваме от опасността да гледаме тесногърдо на спецификата на езика, за да не се противопоставяме на всяко развитие, което би отишло по-нататък от дадено състояние на езика.“ [2: 52] – и по-конкретно на установяването например на деепричастието в нашия съвременен книжовен език, където то е нужно и полезно. Етапът на възникване и обогатяване на всеки книжовен език неизбежно поставя въпроса за обогатяването както на речника, така и на граматичните форми на лексемите. И ако дадена форма се усвоява лесно в езика, това значи, че тя не само не е в противоречие със спецификата на този език, но е и нужна, в хармония е с неговия граматичен строй и заема съответното свободно място в него, с което спомага за по-нататъшното му развитие. Случаят с деепричастната форма в българския език според Андрейчин е точно такъв. За него въпросът за включването на тази форма в нашата граматична система „е вече разрешен положително от развитието на самия книжовен език“ [пак там, стр. 53].

Като илюстрация на това виждане на Андрейчин можем да приведем цитат от неговото изследване на езика на Л. Каравелов, който въобще не употребява в произведенията си деепричастия: „С тези свои особености синтаксисът на Любен Каравелов придобива наистина особена логичност и яснота, но в същото време конструкциите му се отличават с известна изкуственост и сухота [3: 121].

В същото време Андрейчин отлично разбира слабостите при употребата на тази граматична форма, звучаща добре „преди всичко в литературния език“ и изискваща „внимателно и точно дозирано употребяване“ в различните стилове на речта [5]. Но не се спира на този проблем, ограничавайки се с кратки забележки-предупреждения. Така е в горепосочените трудове, така е и в обширната му статия за слабостите в езика на българските публицисти [4].

В заключение ще отбележим, че Л. Андрейчин е сред малкото наши граматични, наемащи се да дадат точна датировка на едно или друго явление в развитието на книжовния ни език, и в частност точна датировка на утвърждаването на употребата на деепричастните форми и конструкции в него. А именно: последното десетилетие преди Освобождението [6: 163]. И дори за ускореното му въвеждане в книжовна употреба да са повлияли съответните конструкции от чужди книжовни езици, факт е, че то е съществувало в българските говори много преди това и навлиза в българския книжовен език от българските диалекти [срв. стр. 162].

През последното десетилетие на своя живот Ал. Теодоров-Балан отново се връща към все още будещия много спорове и само частично изяснен въпрос за оказалата се толкова проблемна в българската граматика деепричастна категория. Най-важната промяна във възгледите му за нея е, че той вече не смесва

деепричастието със сегашните действителни причастия, нито го класифицира като тяхна разновидност. Напротив – макар да продължава да ги разглежда като близки по значение, вече не пропуска да отбележи и някои принципни отлики между тях, като се започне с произхода им в съвременния български език и причините, които са ги наложили в него. Така например подчертава, че не може да се говори за навлизане на деепричастието в българския книжовен език поради оказвано върху него въздействие от страна на руския книжовен език – за разлика от пътя на навлизане и утвърждаване у нас на сегашното действително причастие, което според Балан е станало именно под руско езиково влияние [24: 173–182]. Деепричастието, както пише Балан, е всъщност един от бележите за овладяване на „българското езиково изкуство, което открива за себе си най-разнообразни средства“, за да „добие речта качества на изделие и угодни, и в дух народен“ [25: 322]. Голям познавач на българските диалекти, Теодоров-Балан не само заявява еднозначно, че „строй с деепричастие в книжовния език е опрян въз стари говорски похвати“, но твърди също така и че „такъв строй се използва нерядко в обиходната писана, та и неписана реч“ [стр. 323]! Трудно доказуемо с конкретен материал твърдение, но самият факт за огромното разнообразие от граматични форми, изразяващи деепричастието в различни говори (покриващи практически цялата българската езикова територия) и запазили се в народните песни, поговорки, приказки и пр. явно потвърждава подобна теза.

Някои нови моменти откриваме в излязлата през 1955 г. обзорно-граматична статия „Позив и отзив за език у нас“. Така например, въпреки че деепричастието е определено като „действено сегашно причастие“, се предлага функционалното му разглеждане по два начина според вложения в него смисъл в конкретното изказване: 1. Собствено като сегашно действено причастие „под вид на атрибут или на апозиция“; 2. Като наречие под вид на изречение „за обсказ“ [стр. 204].

В начина на подаване на тази класификация и на примерите към нея откриваме наченки на разграничаване на темпоралното значение на деепричастието от аспектиалното такова – за съжаление все още неосъзнато докрай от автора и поради това приключващо с предлагането на няколко варианта за трансформиране в описателни изрази с различно значение.

В същото време ни учудва предложението за взаимозаменяемост между сегашното деятелно причастие и деепричастието под предлог, че и в двете граматични форми получаваме информация „за действия едновременни и от един вършител“.

Тук не можем да се съгласим с него, както и с предлаганото признаване като равноправни за синхронна употреба на няколко различни граматически форми за изразяване на деепричастие [стр. 205], пък дори да е заради това, че „българският книжовен език охотно си служи с деепричастие“ и че различните му форми имат „еднакво законна история“. Същия извод Балан повтаря и по-късно [27: 494], без да даде предимство на една – единна и достатъчно

ясно различима – граматична форма, както би следвало за изграждането на национален книжовен език.

През 1954 г. Стойко Стойков [22] публикува първия системен преглед на проблемите на диалектологията у нас, предназначен преди всичко за студентите по българска филология. Този труд обобщава всичко, което е отпечатано до този момент в областта на тази наука, и освен това ни предлага много установени от автора и изнесени за пръв път данни.

Както в систематизирането на най-характерните особености на отделните български говори, така и при обобщаването на техните по-важни морфологични черти Стойков не пропуска да отбележи и деепричастията. След като е подал информация, че тази граматична категория се употребява във всекидневния език както в западните, така и в източните, и в рупските говори, а също така и в речта на банатските българи; и успоредно с това ни е запознал (без да ги коментира) с многообразието от облици, в които деепричастието съществува: на -ечки за Кюстендилско; -аеки за Станке Димитровско, Благоевградско, Дупнишко; -йки за Битолско и Дойранско, -еешти за Охридско и Струмско; -ешката за повечето западни говори, и пак в тях успоредно форми на -еечи, -ейки, -айки, еки; -ешкум, -ешкумата за източните рупски говори; -штиц, -штим за източните; и – штим за Смолянския говор. Стойков дава своята гледна точка за произхода на деепричастието. А именно: то представлява остатък от старо действително причастие, употребявано с функциите на наречие. Както и повечето ни езиковеди, работещи през XX в., Стойков не вижда родствена връзка между българските деепричастия и руската аналогична категория; прокарва ясна разграничителна линия в това отношение между деепричастието и сегашното действително причастие, което именно (а не деепричастието) според неговото авторитетно по въпроса мнение е „ново явление, появило се под влияние на руския език“ [21: 249]. Чуждо влияние, изразяващо се в заемане на деепричастна форма, се отбелязва единствено за Банатския говор, където тя е заета от сърбохърватската граматична система, като се образува от сегашната основа на глагола. Интересен е посоченият факт, че докато в разговорната реч се употребява деепричастие с окончание –ич (сх. –ћи), в банатската книжнина е разпространена форма, завършваща на -ик – т. е. с окончание, много по-близо до сърбохърватското -ћи (тъй като в банатския говор „h“ се предава с „к“ [23: 357–370]. Вероятно такава промяна в гласежа се дължи на развиващия се процес на възприемане на тази граматична форма като всекидневна, нормална за употреба и дори като своя, което води до нейното подчиняване на собствените говорни навици и на закономерностите в развитието на банатския говор – за да не се отличава в потока на речта и да бъде удобна на носителите му.

И до днес обаче българските диалектолози не са стигнали до единно мнение по въпроса кои точно форми в различните български говори да се класифицират като деепричастия, а кои – като наречия. Няма съгласие дори относно отдавна доказаното с многобройни и сякаш безспорни примери съществуване на деепричастието в народните ни говори. Така от едната страна

се нареждат автори, които не само го признават като факт, но и го разглеждат като отделна морфологична категория; а от другата – за наше съжаление те са мнозинство сред проучените от нас – изследователи, които просто не го отделят от системата на наречията. Ще споменем накратко само някои от тях, работили след Ст. Стойков.

В изследването си, засягащо родопските говори, Ст. Кабанов [13] еднозначно определя деепричастията на -штим, регистрирани от него в този говор, като „*живи и редовно употребими*“ [13: 287]; На същото мнение е и М. Тетовска [28: 57]. След съвсем кратък обзор на мненията (К. Мирчев, Б. Цонев, Ст. Младенов) относно произхода на тази форма на деепричастието Кабанов опонира на Мирчев, като уточнява, че конкретно в родопските говори наречия с окончание -ом/-ум съвсем не са рядкост и се срещат успоредно с деепричастието на -шим.

Л. Гълъбов [11: 44] и Ст. Ковачев [15: 184] в своите изследвания причисляват разглежданите от Стойков като деепричастни форми на -шката /за Софийско/ и -шком / за Троянско/ към наречията за начин.

Ив. Кънчев отнася към наречията за начин дори формата на -щец [17: 70–71]!

Бл. Шклифов отбелязва употребата в Костурско и Бобошица на деепричастия, окончаваци на -ешчем, -ичкум, -ашчем [29].

Т. Бояджиев трактува формата „*търчешкум*“ като наречие за начин [10: 66].

По същия начин разглежда формите на -шката в петричкия говор Б. Цанов [30: 310].

Както се вижда, сред самите диалектолози все още не е изяснено разпределението на формите за обозначаване на деепричастие и съществуването му въобще (като база за сравнение вземаме монографичния труд на Ст. Стойков).

Така че през втората третина на 20-ти век кръгът на актуалните засягащи деепричастието въпроси постепенно се измества към неговата практическа употреба и към синтаксиктичната и стилистична натовареност на деепричастната конструкция.

По инерция обаче множество автори продължават споровете за произхода, разпространението, многообразието на формите му... и дори има ли място за деепричастието в българския език.

Въпроси, поставени още през втората половина на 19-ти век, дискусиите по голяма част от които продължават и до днес.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1944:** Андрейчин Л. Основна българска граматика. София. **Andreychin 1944:** Andreychin L. Osnovna balgarska gramatika. Sofiya.
- Андрейчин 1952:** Андрейчин Л. Въпросът за националната самобитност на езика. ИИБЕ, 1952/кн. II. **Andreychin 1952:** Andreychin L. Vaprosat za natsionalnata samobitnost na ezika. ПВЕ, 1952/кн. II.
- Андрейчин 1954a:** Андрейчин Л. сп. БЕ, 1954/2. **Andreychin 1954a:** Andreychin L. sp. БЕ, 1954/2.
- Андрейчин 1954b:** Андрейчин Л. сп. БЕ, 1954/3. **Andreychin 1954b:** Andreychin L. sp. БЕ, 1954/3.
- Андрейчин 1954в:** Андрейчин, Л., Попов, К., Стоянов, Ст. Българска граматика за VI клас. София. **Andreychin 1954c:** Andreychin, L., Popov, K., Stoyanov, St., Balgarska gramatika za VI klas. Sofiya.
- Андрейчин 1963:** Андрейчин, Л. Някои структурни особености на новобългарския книжовен език // „Славистичен сборник“. София: БАН. **Andreychin 1963:** Andreychin, L. Nyakoi strukturni osobenosti na novobalgarskiya knizhoven ezik // „Slavistichen sbornik“. Sofiya: BAN.
- Андрейчин 1972:** Андрейчин, Л. Български език за институтите за начални учители. София. **Andreychin 1972:** Andreychin, L. Balgarski ezik za institutite za nachalni uchiteli. Sofiya.
- Андрейчин 1977:** Андрейчин Л., Из историята на нашето езиково строителство. София. **Andreychin 1977:** Andreychin, L. Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo. Sofiya.
- Бояджиев 1977:** Бояджиев, Т. Говорът на тракийските преселници в с. Орешник, Елховско. София: БАН, сп. БД, кн. VIII. **Boyadzhiev 1977:** Boyadzhiev, T. Govorat na trakiyskite preselnitsi v s. Oreshnik, Elhovsko. Sofiya: BAN, sp. BD, kn. VIII.
- Гълъбов 1965:** Гълъбов, Л. Говорът на с. Доброславци, Софийско // „Българска диалектология“, проучвания и материали, кн. II. **Galabov 1965:** Galabov, L. Govorat na s. Dobroslavtsi, Sofiysko // „Balgarska dialektologiya“, prouchvaniya i materiali, кн. II.
- Дорев, Унджиев 1938:** Дорев И., Унджиев, И. Българска граматика с църковнославянски четива за II клас. София. **Dorev, Undzhiev 1938:** Dorev I., Undzhiev I. Balgarska gramatika s tsarkovnoslavyanski chetiva za II klas. Sofiya.
- Кабасанов 1962:** Кабасанов Ст., По-особени причастни и деепричастни форми в родопските говори. ИИБЕ, кн. VIII. **Kabasanov 1962:** Kabasanov, St. Po-osobeni prichastni i deeprichastni formi v rodopskite govori. ПВЕ, кн. VIII.
- Калканджиев 1938:** Калканджиев П., Българска граматика. Пловдив-София. **Kalkandzhiev 1938:** Kalkandzhiev, P. Balgarska gramatika. Plovdiv-Sofiya.
- Ковачев 1968:** Ковачев, Ст. Българска диалектология, проучвания и материали, кн. IV. **Kovachev 1968:** Kovachev, St. Balgarska dialektologiya, prouchvaniya i materiali, кн. IV.
- Костов 1939:** Костов, Н. Българска граматика. София. **Kostov 1939:** Kostov, N. Balgarska gramatika. Sofiya.
- Кънчев 1968:** Кънчев Ив., Говорът на с. Смолско, Пирдопско. Българска диалектология, проучвания и материали, кн. IV. **Kanchev 1968:** Kanchev, Iv. Govorat na s. Smolsko, Pirdopsko. Balgarska dialektologiya, prouchvaniya i materiali, кн. IV.

- Миркович 1937:** Миркович, Н. Бугарска граматика. Београд. **Mirkovich 1937:** Mirkovich, N. Bugarska gramatika. Beograd.
- Младенов, Попвасилев 1939:** Младенов, Ст., Попвасилев, Ст. Граматика на българския език. София. **Mladenov, Popvasilev 1939:** Mladenov, St., Popvasilev, St. Gramatika na balgarskiya ezik. Sofiya.
- Попов 1941:** Попов, Д. Ръководство по българска граматика. София. **Popov 1941:** **Popov D.,** Rakovodstvo po balgarska gramatika. Sofiya.
- Стойков 1953:** Стойков, Ст. Българска диалектология. За I курс на учителските институти. София: НП. **Stoykov 1953:** Stoykov, St. Balgarska dialektologiya. Za I kurs na uchitelskite instituti. Sofiya: NP.
- Стойков 1954:** Стойков, Ст. Българска диалектология. София: БАН. **Stoykov 1954:** Stoykov St., Balgarska dialektologiya. Sofiya: BAN.
- Стойков 1958:** Стойков, Ст. Сърбохърватски влияния върху банатския говор. сп. БЕ, 1958/4–5. **Stoykov 1958:** Stoykov, St. Sarboharvatski vliyaniya varhu banatskiya govor. sp. BE, 1958/4–5.
- Теодоров-Балан 1952:** Теодоров-Балан, Ал. Ролята на руския език в развитието на българския език. сп. БЕ, 1952/3–4. **Teodorov-Balan 1952:** Teodorov-Balan, Al. Rolyata na ruskiya ezik v razvitiето na balgarskiya ezik. sp. BE, 1952/3–4.
- Теодоров-Балан 1954:** Теодоров-Балан, Ал. Езикова култура. сп. БЕ, 1954/4. **Teodorov-Balan 1954:** Teodorov-Balan, Al. Ezikova kultura. sp. BE, 1954/4.
- Теодоров-Балан 1955:** Теодоров-Балан, Ал. Позив и отзив за българския език. сп. БЕ, 1955/3. **Teodorov-Balan 1955:** Teodorov-Balan, Al., Poziv i otziv za balgarskiya ezik. sp. BE, 1955/3.
- Теодоров-Балан 1958:** Теодоров-Балан Ал., Български изток и запад в книжовния език. сп. БЕ, 1958/6. **Teodorov-Balan 1958:** Teodorov-Balan, Al. Balgarski iztok i zapad v knizhovniya ezik. sp. BE, 1958/6.
- Тетовска 1986:** Тетовска, М. Родопски говори // Български народни говори. София: НП. **Tetovska 1986:** Tetovska, M. Rodopski govori // Balgarski narodni govori. Sofiya: NP.
- Цанов 1996:** Цанов, Б. Морфологичната система на петричкия говор // Лингвистични студии за Македония. София: НИ. **Tsanov 1996:** Tsanov, B. Morfologichnata sistema na petrichkiya govor // Lingvistichni studii za Makedoniya. Sofiya: NI.
- Цветков 1936:** Цветков, Д. Строеж и особености на образцовата българска реч. София. **Tsvetkov 1936:** Tsvetkov, D. Stroezh i osobnosti na obraztsovata balgarska rech. Sofiya.
- Шклифов 1971:** Шклифов, Бл. Общността на говора на с. Бобошица с костурския говор. сп. БЕ, 1971/1. **Shklifov 1971:** Shklifov, Bl. Obshtnostta na govora na s. Boboshtitsa s kosturskiya govor. sp. BE, 1971/1.